

Hol született Török Ignác?

Török Ignác szülőházának jelenléte a városban mindig is élt a gödöllői hagyományban, annak pontos helye azonban máig tisztázatlan. Úgy véljük, hogy kísérletünk a szülőhely pontos meghatározásra eredménnyel járt, de közvetlen források hiányában csak részlegesen tudjuk bizonyítani. Közvetett adatok alapján azonosítottuk az épületet. A szülőház ma is áll, sőt műemléki védelmet élvez, ennek ellenére állapota aggodalomra ad okot.¹

Tanulmányunk elkészítéséhez a helytörténet, az uradalom- és hadtörténet irodalmát, valamint a fennmaradt primer forrásokat használtuk fel. Kiindulópontként az anyakönyvi bejegyzések adatait dolgoztuk fel, melyekben Török Ignác és testvéreinek pontos születési dátuma és a szülők neve mellett az apa foglalkozását, valamint a keresztszülőket is feltüntették.²

Az édesapa, Nemescsói Török Ignác kismemesi család sarjaként – sok kortársához hasonlóan – uradalmi szolgálatban állt, kasznárnként kezdte pályafutását Grassalkovich II. Antal (1734–1794) gödöllői nagybirtokán. Első gyermeke születésekor – Török János Ignác 1795. június 23-án jött világra – a birtok *frumentarius*a volt.³ Az állás lehetővé tette a családalapítást, biztos megélhetést nyújtott, a birtokigazgatás tagjai ugyanakkor a helyi társadalom megbecsült, tisztelt tagjaivá váltak; igaz ez a Nemescsói Török családra is. Kétségtelen ugyanakkor, hogy a birtok tisztjei leginkább egymással érintkező, zárt, igen szűk körű és kisszámú réteget alkottak.⁴ A mezőváros lakóival a birtokgazdálkodás keretei között

¹ Műemléki azonosító: 11785, törzsszám: 11259, helyrajzi szám: 5850, 5851/3, 5851/4 Ld. <http://www.muemlekem.hu/muemlek?id=11785>. Az épület földemei például több helyen beszakadtak!

² A Római Katolikus Egyház anyakönyve, Gödöllői Római Katolikus Plébánia. Az adatokat részben és pontatlanul közli: Vidos Géza: *Nemescsói Török Ignác tábornok*. Székesfehérvár, 1941. 57.

³ Az anyakönyvi bejegyzésen kívül kasznárnként szerepel még az 1795. évi uradalmi tisztikar jegyzékében, fizetése 200 forint. MNL MOL P 429. IV. C. 2e. Közli: B. Gál Edit: *A hatvani uradalom birtoklás és igazgatástörténeti vázlat, különös tekintettel a Grassalkovichok földesuraságára*. In: Mátrai Tanulmányok (Szerk.: Horváth László). Gyöngyös, 1997. 160. A Grassalkovich család levéltára a Khuen-Héderváry levéltár részeként maradt fenn az 1956. évi tűzvész után. Ezért csak néhány adat áll rendelkezésünkre a gödöllői és hatvani uradalmak működéséről. A korábban publikált adatok nem ellenőrizhetők. Így az 1793. évi hivatalba lépést primer forrásból már nem tudjuk ellenőrizni, Wellmann Imre sem közli az adatot. Wellmann Imre: *A gödöllői Grassalkovich-uradalom gazdálkodása, különös tekintettel az 1770–1815. esztendőkre*. Budapest, 1933.

⁴ Erre utalnak az anyakönyvi bejegyzések is, hiszen a gyermekek keresztszülei elsősorban a tisztikar tagjai közül kerültek ki. Sajnos az első két gyermek – János Ignác és Antal Ferenc – keresztszüleit nem sikerült azonosítani. A harmadik gyermek – Katalin – születésekor, 1798-ban az édesapát már számtartóként említi az anyakönyv, ettől kezdve az uradalom legmagasabb rangú, jelenlévő tisztje, a *praefectus* lesz a kereszttapa. 1813-ban 16 – viszonylag kisszámú – birtoktalan nemes, uradalmi alkalmazott élt Gödöllőn. Ürmössyné Nagy Júlia: *Gödöllő emberföldrajzi leírása*. Szeged, 1927. 25.

érintkeztek, illetve gyermekeik közösen jártak a település katolikus iskolájába.⁵

Gödöllő a 18. század végén – Grassalkovich I. Antal (1694–1771) birtokalapító és birtoképítő tevékenységének köszönhetően – a gödöllői és hatvani domíniumok központjaként működő, városias jellegű település volt. A kastély mellett számos uradalmi épület, új utcák jelezték a fejlődést.⁶ „A’ Várasbéli épületek között nevezetesebbek az Uraság tisztyeinek lakó helyei, a’ piatz közepén pedig Boldogságos Szűz Máriának képe, az előtte lévő ugró kúttal egyetemben, a’ vendég fogadó és a’ ser ház. Útszai között pedig legnevezetesebbek az Ország Úttyában levő házak, a’ ser ház, mellyek egyenlő mérték szerént építettek, és többnyire a’ földes Uraságnak költségével” – írta Vályi András 1799-ben.⁷

Bár I. Antal halálával ez a fejlődés megakadt, idősebb Török Ignác mégis egy hatalmas, a személyes előmenetelt biztosító birtokrendszer szolgálatában állt. Hozzájárása és megbízhatósága miatt emelkedett a birtokigazgatási ranglétrán, *rationista* (számtartó), majd *perceptor* (pénztárnok) lett. A források töredékessége miatt a tisztségváltások idejét pontosan nem tudjuk meghatározni, de 1798 márciusában már számtartó, 1802 februárjában pedig pénztárnok volt.⁸

A kasznári házat és az uradalom más hivatali épületeit Gödöllő gazdag helytörténeti irodalmának első munkái említik, de azok helyét pontosan nem határozták meg.⁹ Tanulmányunk szempontjából e munkák közül legfontosabb dr. Berente István orvosnak az 1930–1940-es években megjelent cikksorozata,¹⁰ mivel a későbbi művek őt idézik, illetve Vidos Géza is tőle kapta a Török Ignác gyermekkorára vonatkozó adatokat.¹¹

„A Sörházzal szemben fekvő épület, melynek homlokzata az Alsó-parkra néz, volt a gróf kasznárjának hivatala és lakása. Itt lakott Török Ignác kasznár korában (1793–1810) s itt született azonos nevű fia, a későbbi honvéd tábornok és aradi vértanu.” – vetette papírra Berente 1941-ben.¹² A szájhagyomány több lehetséges épületet is azonosítani vélt a leírás alapján.

⁵ A katolikus iskola a kastély épületömbjének északi részén állt az épületegyüttes templomhoz közeli egyik szárnyában, de vonatkozó források alapján nem azonosítható. Feltehetőleg az 1867 utáni átépítések miatt változott meg az épület beosztása annyira, hogy ez a rész nem azonosítható. Török Ignác elemi tanulmányaira vonatkozóan lásd: Vidos: *Nemescsói Török Ignác tábornok*, 5. Mint később látni fogjuk, ez a megállapítás nem helytálló.

⁶ A település fejlesztésével, birtokközponttá alakításával kapcsolatban lásd: Czeglédi Noémi – Fábrián Balázs: *Fejezetek Gödöllő 18. századi fejlődéséből*. In: Czeglédi Noémi – Fábrián Balázs: „Birodalmam alatt...” (Gróf Grassalkovich Antal) Gödöllő mezőváros élete a 18. században. Gödöllő, 2011. 7–59.

⁷ Vályi András: *Magyar Országának leírása*. Buda, 1799. 1. köt. 51. Az „*egyenlő mérték szerént*” épített házak a betelepített német lakosoknak épültek. Ezeket a házakat azonban nem az országút mellett emelték (itt a Pest–Hatvan–Kassa útvonalról van szó), hanem erdőirtással külön utcákat hoztak létre számukra. Uradalmi épületek viszont valóban álltak a fő közlekedési út mentén.

⁸ A Római Katolikus Egyház anyakönyve, Gödöllői Római Katolikus Plébánia

⁹ Ennek egyik oka az, hogy a 19. század végén s azt követően a városbiográfiaikat a helyi értelmiség képviselői írták. Ezek a művek nem felelnek meg a jelen kor tudományos követelményeinek. Másrészt e munkák keletkezésekor az épületek még álltak, sőt többségük az akkori uradalomhoz tartozott, tehát ismerték elhelyezkedésüket.

¹⁰ Dr. Berente István Gödöllői Hírlapban közölt teljes cikksorozatát lásd: Dr. Berente István: *Tanulmányok Gödöllő és környéke történetéből*. Gödöllő, 1937–1941. Kézirat. GVM Könyvtár H 198. Kutatásait monográfiaként is összefoglalta. Lásd: GVM Adattár. TD. 2005. 84. 1.

¹¹ Vidos Géza Török Ignác máig egyetlen életrajzírója. Lásd a 2. sz. lábjegyzetet.

¹² Dr. Berente István: *Gödöllő felemelkedése a Grassalkovichok alatt*. Gödöllői Hírlap, 14. évf. (1941) 10. sz.

Somody Károly: Gödöllő mezőváros belső telkeinek térképe, 1843. (részlet)
Pest Megyei Levéltár, PMU. 43.

A kasznár feladatköre a szemes terményekkel kapcsolatos tevékenységekre terjedt ki, lakóhelye így a magtár és a cséplőudvar környékén kereshető.¹³ Az uradalmakban, így a Grassalkovichok gödöllői kastélya mellett is a domíniumot irányító tisztek lakóházai és hivatali szobái egy fedél alatt, a szolgálatra kapott ingatlanban helyezkedtek el.¹⁴ A házak és funkciók összekapcsolódása miatt tisztségváltáskor a lakók cserélődtek. Így történhetett ez a Török család esetében is, amikor az édesapa magasabb pozícióba lépett.¹⁵ A kasznári házat Grassalkovich I. Antal, a domínium első birtokosa emeltette az uradalom összes jelentős épületével együtt, hiszen egy egyszerű kuriális faluból birtokainak központját kellett kialakítania, annak minden tartozékával együtt. Az építető gróf által készített épületjegyzék a gödöllői birtoktest esetében a hozzávetőleges építési költségeket is feltüntette. A *frumen-*

Vidos Géza csupán annyit közölt, hogy „Gödöllő egyik szerény tisztviselői lakásában” jött világra a gyermek. Vidos: *Nemescsói Török Ignác tábornok*, 3.

¹³ Somody Károly: Gödöllő mezőváros belső telkeinek térképe, 1843. MNL-PML, PMU. 43.

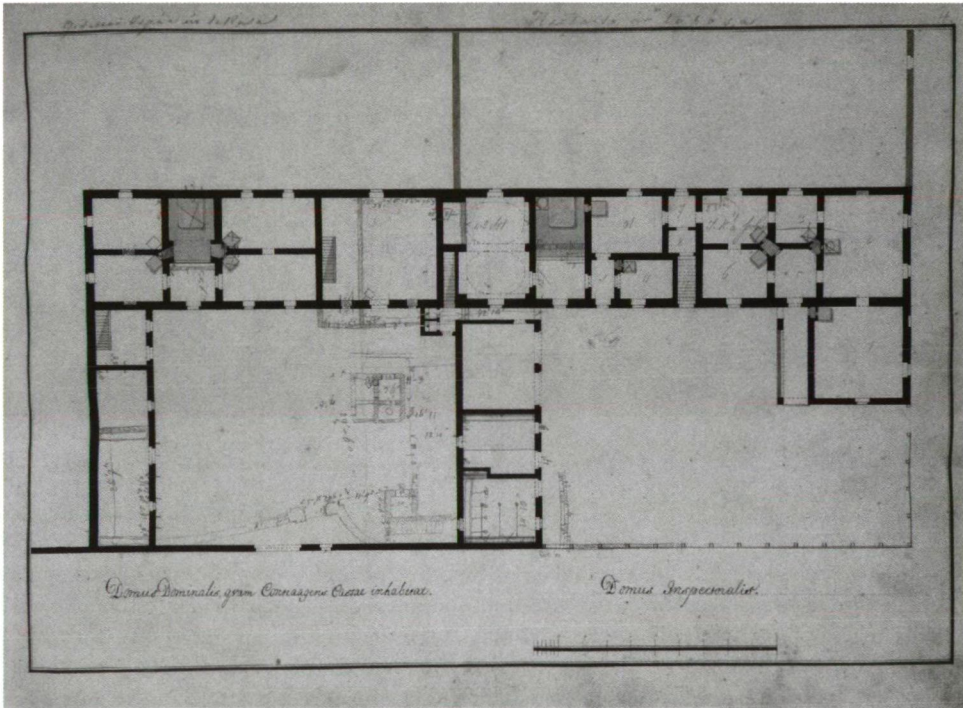
¹⁴ Cs. Dobrovits Dorotya: *Építkezés a 18. századi Magyarországon. Az uradalmak építészeté*. Budapest, 1983. 28-39.

¹⁵ Úgy véljük, hogy idősebb Török Ignác számtartóként – családjával együtt – átköltözött a számtartói hivatal épületébe.

tarius házát 5000 forintra becsülte. Ez az érték jelzi számunkra, hogy egy igényesen kivitelezett házról van szó.¹⁶

A jegyzék mellett több uradalmi kormányzati, gazdasági és reprezentatív épületről alaprajz is fennmaradt. A *Delineationes Aedificorum Domini Gedellő Anno 1813. Assumptae T. I.* a korabeli Gödöllő mezővárosának legfontosabb, a nagybirtok tulajdonában lévő épületeit ábrázolja.¹⁷

A kompendiumban található épületek száma és funkciói nem egyeznek meg az 1771-ben készített jegyzékkel. Míg I. Antal célja munkájának összegzése volt, az alaprajzok elkészítésének okát nem ismerjük. A számunkra szükséges adatokat szerencsére mindkettő tartalmazza, ugyanis a helytörténeti irodalomban szereplő sörház és inspektori ház alaprajzainak vizsgálata lehetővé teszi elméletünk bizonyítását.

Az inspektori ház és a feltételezett kasznárház alaprajza 1813-ból
Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtár F. 134.

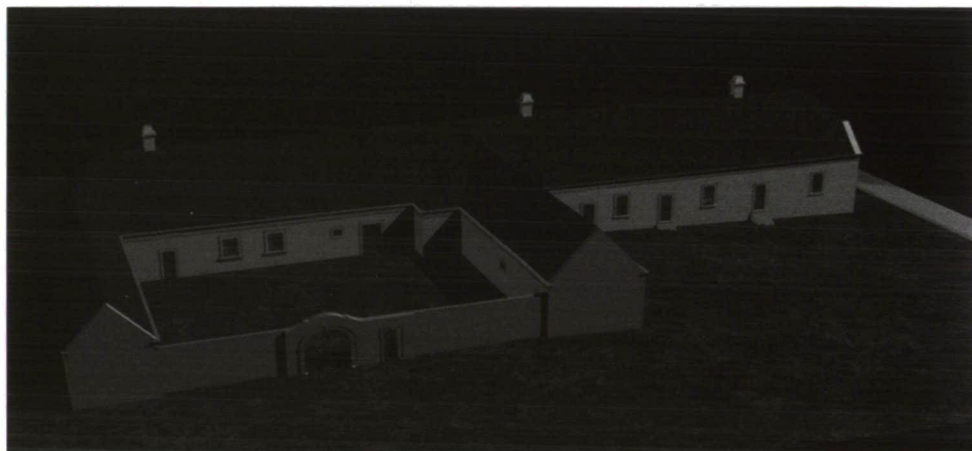
Gödöllőn a kastély mellett állt – áll ma is – az uradalmi sörház, amely talán az épület-együttes egyik legrégebbi eleme.¹⁸ Közvetlenül mellette pedig az inspektori lakóház és hivatal található, amely szintén a kastély első építési periódusával lehet egykorú: „*Domus*

¹⁶ „*Domus Frumentarij*” (A kasznár háza). A teljes épületjegyzéket és az építkezésekhez kapcsolódó költséget lásd: Mojzer Miklós: *Az idősebb Grassalkovich Antal jegyzéke a birtokain végzett építkezésekről, 1771-ből.* Művészettörténeti Értesítő, 33. évf. (1984) 1-2. sz. 78.

¹⁷ Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtár F. 134.

¹⁸ A sörház (*braxatorium*) mindkét forrásban szerepel. Korai felépítésére a kastély első periódusára is jellemző épületszerkezetek megléte utal.

Inspectoris formicatosata [sic!] cum Granario sub tecto.¹⁹ Ez az épület volt a birtokigazgatás központja, szerényebb megjelenése ellenére nagyméretű és igényesen kialakított belső terekkel épült, akárcsak vele szemben az uradalmi erdőmester háza.²⁰ Az inspektori házat kettős tiszt lakként is említik a helytörténeti irodalomban, amely elnevezés első ránézésre nem tűnik egyértelműnek.²¹ Ez az épület kiterjedt épüleategyüttes, főhomlokzata, amely ma elég jellegtelen képet mutat – a kastély főhomlokzatához hasonlóan –, az Ady Endre sétányra, hátsó szárnyainak két udvara pedig – egy mai mellékutcára – a Martinovics utcára néznek. Valójában az első udvar L alakú beépítése az inspektori ház, mögötte a hozzá kapcsolt, szintén L alakú rész önálló ingatlan. Ez lehetett az egykori kasznárház, mely a magtárhoz a legközelebb állt.

Az inspektori ház és a feltételezett kasznárház 1813 körül (rekonstrukció)
Gödöllői Városi Múzeum. Készítette: Szóke Balázs

Ma a mellékutca felől elhagyott, elvadult kertet látunk, amit számos apró részre osztattak. A legutóbbi időkig az épületben szükséglakások voltak. Az L alakú szárny hosszú egytraktusos része kétablakos homlokzatával az utca felé néz. Ez a rész volt az egykori épület istállója és kocsiszínya, később, a 19. század második felében lakóházzá alakították. A hátsó kéttraktusos rész volt a tiszt lak és a hivatal. A jelenleg nehezen érthető elrendezésre a Somody Károly által 1843-ban készített térkép ad magyarázatot.²² Az épület „utcaföntje” egykor a kastély felőli oldalon volt. Napjainkban itt egy téglakerítés húzódik, ami kettéosztja az egykori udvarokat, a két fél között másfél méteres szintkülönbséggel a sörház oldalának javára. A kerítés építése és az északi oldal feltöltése a sörház udvarának kocsiszínekké

¹⁹ Az inspektor boltozatos háza, közelében a magtárral. Mojzer: *Az idősebb Grassalkovich Antal jegyzékel*, 78.; „*Domus Inspectoralis. Domus Dominalis quam Contraagens cassae inhabitat.*” (Inspektori ház. Uradalmi épület, amit a számadóellenőr lakik.) Forster Gyula Nemzeti Örökség-kezelési és Szolgáltatási Központ Tervtár F. 134.

²⁰ Az erdőmester háza az erdővel és vadállománnyal kapcsolatos ügyintézésekre is szolgált, fegyverkovács műhellyel, golyóöntővel és lőportárral is rendelkezett. Alaprajzában és felépítésében az inspektori ház első kiépítésével megegyező volt.

²¹ „...a kettős tisztlakban született, s 1849 okt. 6-án vértanúhalált halt Török Ignác tábornok...” Szabó Ernő Béla: *Barkácsolás! Gödöllő és Vidéke*, 33. évf. (1931) 21. sz.

²² Somody Károly: Gödöllő mezőváros belső telkeinek térképe, 1843. Pest Megyei Levéltár, PMU. 43.

és istállókká való átépítéséhez, tehát a királyi korszak elejéhez köthető.²³ A sörház és az inspektori ház között egykor volt egységes udvar tehát magyarázatot ad arra, hogy e két épület tulajdonképpen rangosabb főhomlokzata miatt fordul a ma sikátorszerűen zárt keskeny északi rész felé. A kerítéssel már ekkor elválasztott előkertek kapukon keresztül utcászerűen átjárhatók voltak. A mai kocsiszínnel szemben, az udvarmesteri épülettől dél-nyugatra állt a cséplőudvar, közepén az a hatalmas magtárépület, amelyet a királyi korszakban bonthattak le. A felmérés szerint a magtárépület tömege a kastély középső szárnyával vetekedett.²⁴

Az alaprajz szerint a kasznárház négyszobás volt, minden szobát a sarokba állított cserépkályhával fűtöttek. Középen nagyméretű pitvar és konyha helyezkedett el, a kéményeket közös szabadkéménybe vonták össze. A keleti oldalon az inspektori ház felé nagyméretű, mindkét traktust átfogó istálló állt. A nyugati oldalon hosszú, viszonylag keskeny épület-szárnny épült. Ebben szintén istálló és egy nagy kocsiszín kapott helyet, déli végét a későbbi utcaszélesítés miatt visszabontották. Az udvart tömör falazott kerítés határolta egy kis- és egy nagykapuval, mely utóbbi valószínűleg kosáriréses boltívvel volt áthidalva.

A hivatali lakás egy hivatali és három lakószobával rendelkezett. A szobák kisebbek, mint a többi rangos hivatalé, amelyekben 6×7 méteres termek is vannak, továbbá a konyha is a hagyományos parasztházaknak megfelelő helyen, közepén állt. A rangosabb tiszt házakban a konyha és egy cselédszoba a leghátsó traktusba került. Az épület minősége még így is a rangosabb köznemesi kúriák színvonalán állt. A falak vegyesen törtkőből és téglából épültek, magasságuk meghaladta a négy métert. Ablakainak mérete a fogadóépület földszinti vagy emeleti ablakaival egyezett meg.²⁵ Ez a szabványosnak tekinthető ablaktípus más épületeken is előfordul, és nem sokkal kisebb annál az ablaktípusnál, amelyet a kastély földszintjén, a sörház emeletén, az inspektori házban és a fővadászmester házában használtak.²⁶ Az épületbelső a konyha kivételével síkmennyezetes volt.²⁷

Később, mikor idősebb Török Ignác előlépett az uradalmi tisztek sorában, a számtartói hivatalt kapta meg (*Commoditas Rationistae Dominalis*).²⁸ Az épület, amelybe ekkor költöztek, jól azonosítható. Az uradalmi vendégfogadó melletti telken állt egészen az 1970-es években történt bontásokig. Helyén ma banképület található.²⁹

Ez a ház, amelyben Török Ignác gyermekkorát töltötte, a rangosabb tiszt épületek közé tartozott. Négyablakos oromzatos főhomlokzata a kastély keleti főhomlokzatára nézett. A

²³ A magyar állam 1867-ben megvásárolta a gödöllői kastélyt és uradalmat, s a koronajavak közé sorolta (1868. V. tc.) Részletesen lásd: Varga Kálmán: *A gödöllői kastély évszázadai*. Budapest, 2003. 179–182.

²⁴ Somody Károly: Gödöllő mezőváros belső telkeinek térképe, 1843. MNL-PML, PMU. 43.

²⁵ „*Diversorii Gedellöensis Tractus Inferior. Tractus Superior.*” (Gödöllői vendégfogadó felső szint. Alsó szint.) Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtár F. 134. Az egykori fogadó épületében ma a Gödöllői Városi Múzeum található.

²⁶ Az uradalmi tervlapok alapján a szabványosnak tekinthető szerkezeti méretek lépték alapján azonosíthatók.

²⁷ A helyiségek ma is síkmennyezetesek, a boltozatokat az uradalmi terveken következetesen jelölték.

²⁸ Uradalmi számtartói hivatal. Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ Tervtár F. 134.

²⁹ Az 1771-es épületjegyzék is felsorolja a számtartói házat: „*Domus Rationistae cum carceribus, supernis et infernis*” (A számtartó háza föld alatti és feletti zárkakkal). Mojzer: *Az idősebb Grassalkovich Antal jegyzéke*, 78. A 18. század végén ez az épület már az uradalmi hajdúk lakása volt. Lásd: Czeglédi Noémi: *Úriszéki bíráskodás a Grassalkovichok gödöllői uradalmában 1815–1848*. Debrecen, 2009. 14–15. PhD értekezés. Kézirat.

belsőben elől két nagyméretű szoba volt, közülük a déli a hivatali fogadó lehetett. Mögöttük párban előszoba és egy kisebb szoba helyezkedett el. A helyiségcsoport három kályháját az előszobából fűtötték, és közös kéménybe vonták össze. Ezek mögött szintén két nagyméretű szoba, a hátsó traktusban pedig szabadkéményes konyha és kamra épült. A hátsó szobák kályháit a konyhából fűthették. Az épület alaprajza és felépítése a kor színvonalához mérve is előkelő lakáskörülményeket biztosított a hivatal és a hivatalnok lakása számára. A 19. század közepén L alakúvá bővített és historizáló elemekkel felújított épületet az erdészeti hivatal használta a két világháború között, majd a városi tanács számára a többi, egykor uradalmi épületből összevont községháza része lett. Az új városháza építése után, az 1980-as években bontották le.

A számtartói ház 1813 körül (rekonstrukció)
Gödöllői Városi Múzeum. Készítette: Szóke Balázs

Írásunk Török Ignác szülőházának és gyermekkori lakóházának bemutatásával – reméljük – nem csak egy helytörténeti kérdésre ad választ. A két ház leírása és számítógépes rekonstrukciója bepillantást enged az uradalmi építészetbe, a nagybirtokrendszert működtető uradalmi tisztek életkörülményeibe.³⁰ Megtudhatjuk, honnan, milyen körülmények között indult Török Ignác élete, pályája.

³⁰ A település teljes rekonstrukciójára vonatkozóan lásd: Szóke Balázs: *Gödöllő 18. század végi településének számítógépes rekonstrukciója*. In: Czeplédi–Fábián: „Birodalmam alatt...” 41–47.